Аннотация

В статье анализируются некоторые аспекты концепции общества потребления Ж. Бодрийяра. Акцент сделан на особенностях труда и его субъекта на стадии постмодерна, когда главной характеристикой социума становится симуликризация.

Ключевые слова: общество потребления, СМИ, симулякр, язык.

Анотація

У статті аналізуються деякі аспекти концепції суспільства споживання Ж. Бодрійяра. Акцент зроблений на особливостях праці та його суб'єкта на стадії постмодерну, коли головною характеристикою соціуму стає симулякризація.

Ключові слова: суспільство споживання, ЗМІ, симулякр, мова.

Summary

This article is interpretation J. Bodrijar's theory of society of consumption. The main points of this article are about labor and workers in the postmodern society, when simulacrum is the main social characteristic.

Keywords: society of consumption, labor, workers, simulacrum.

СТУДІЇ З УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

УДК 821.161.2“18”:7.039.7

Новик О. П.,
доктор філологічних наук,
Бердянський державний
педагогічний університет

ЕЛЕМЕНТИ БАРОКОВОЇ РИТОРИКИ В УКРАЇНСЬКІЙ РОМАНТИЧНІЙ ПРОЗІ ТА ДРАМАТУРГІЇ ХІХ СТ.

Традиції барокової літератури знайшли відображення не тільки у поетичному мистецтві романтизму, а й у прозі, в драматургії письменників. Нарація, жанрові модифікації проповідей XVII–XVIII століть продукують численні форми, які згодом використовують і митці XIX століття.

Епічні твори українського романтичного письменства генетично пов’язані з оповідними елементами текстів барокової епохи. Вплив традицій ораторського мистецтва на творчість романтиків відбувався і безпосередньо (письменники, що мали духовну освіту, укладали покажчики творів давньої літератури, писали праці з історії українського письменства), і опосередковано (використання легенд і переказів, що перейшли в народну творчість із промов і проповідей). Проповідники початку XIX століття часто використовують художню образність, властиву для барокової ораторської прози. Так один із жанрів, який набуває розвитку в творчому спадку Маркіяна Шашкевича, – це проповіді. Важливо, що тексти орацій митець прагнув складати українською мовою. Поміж творів Антона Могильницького барокові вітальні промови й панегірики нагадує “Піснь радостна по причині поставлення Василія Поповича, катедральної церкви Пряшівської крилошанина, на єпископа Мукачівської

єпархії" [26, 611–612]. Особливу увагу привертає образ руської матері, побудова тексту у формі величальної пісні.

Риторичні настанови курсів братських шкіл закладали підвалини не тільки ораторського мистецтва, але й світських жанрів нової літератури. Жанр байки в творчості Маркіяна Шашкевича розвинувся як продовження традиції українського байкарства. М. Ткачук пише про цикл байок письменника як про першу спробу запровадити байку в новій літературі на західноукраїнських землях [30, 74]. При цьому науковець слушно завважує, що ще в братських школах студентів навчали, як потрібно писати байки: "У поетиках XVII–XVIII століття Митрофана Довгалевського, Теофана Прокоповича, Георгія Конiського знаходимо визначення байки і її шкільні зразки. Як засіб увиразнення думки байку використовували у своїх проповідях Іоаникій Галятовський, Антоній Радивиловський. Слави набули "Байки Харківські" Григорія Сковороди. Але вони написані старою українською книжною мовою. <…> У Галичині до байки, написаної народною мовою, звернувся Маркіян Шашкевич, хоча й мав на увазі її шкільний варіант" [30, 74–75]. Звісно ж, що традиційними сюжетами для написання байок послуговувалися відомі українські байкарі початку XIX ст., і П. Білецький-Носенко, і Є. Гребінка й інші. Так і байки Леоніда Глібова містять матеріал зазначеного типологічного зв'язку (згадаймо хоча б відому байку Глібова "Коник-стрибунець" і байку із "Поетики" 1735 року, написаної Варлаамом Новицьким, "Про коника та мураху") [28, 9–11].

В епічних жанрах романтики також зверталися до традицій попередників. Твори Пантелеймона Куліша "Орися" і "Дівоче серце" за авторським визначенням належать до жанру ідилії [14, 204]. Хоча текст "Орисі" пов'язаний із античністю, так само щільно поднаний він із добою української історії, коли панувала барокова культура. О. Єременко простежує витоки романтичної ідилії з часів бароко [11, 201]. Дослідниця пише про співвіднесеність цього жанру з системами жанрів бароко та сентименталізму, і про введення ідилії до нової української літератури Левком Боровиковським, який вписує її у романтизм.

Низка текстів української літератури першої половини XIX ст. відтворювали події вітчизняної історії і тематично наближалися до літописів. Зіна Геник-Березовська стосовно домінування тематичних вузлів, що були пов'язані з українським тереном та українською історією, і яким російські автори віддавали перевагу в першій половині XIX століття, вичленовує два найбільш виразні. "Це передусім романи, присвячені добі Київської Русі. До другої групи належать твори, де оживають буремні події української історії XVII–XVIII ст." [8, 107]. Першу групу творів, на думку дослідниці, навряд чи можна назвати історичними романами в повному розумінні: "скоріше це легенди, перекази, казки, де переважає фантазія і вимисел, натомість майже немає відтворення історичних подій" [8, 107]. Найважливішими та найпопулярнішими жанрами зазначеного періоду, які розвивали інтерес до історії України, Зіна Геник-Березовська називає романи, думи або поеми на зразок байронівських. Важливим є думка вченої про те, що українські й російські письменники українського походження, звертаючись до історичних фактів, "не забували скористатись "Історією" Бантиш-Каменського, анонімним трактатом "Історія Русів", збірниками Цертелєва і

Срезневського, а також такими іноземними джерелами, як "Опис України" (1850) Боплана. З погляду літературного це була продукція, орієнтована на європейську романтичну традицію, передусім вальтерскоттівську" [8, 108]. Серед таких творів авторка завважує романи й повісті Євгена Гребінки, Скальковського, Булгаріна, Основ'яненка, Сементовського, тексти Василя Нарєжного та Миколи Гоголя, романи Пантелеймона Куліша "Михайло Чарнишенко" та "Чорна рада", думи та поеми Рилєєва.

Різнобічно розглянула, з яких жанрів давнього письменства формується проза нового українського письменства, Н. Бернадська у праці "Український роман: теоретичні проблеми і жанрова еволюція". Зокрема вчена залучає матеріал літописів, житій, проповідей, ходінь [6, 13–37]. Вчена вважає, що формування передумов виникнення жанрової форми роману в українській літературі відбувається такими шляхами: "засвоєнням досягнень європейського духовного, лицарського роману, адаптованого до естетичних вимог і суспільних реалій українства; появою передновели у складі казань, ходінь, у питомо національному жанрі літопису; спробами зображення психології приватної людини в житіях, а також у перекладних авантюрно-лицарських та "ідеологічних" повістях; першими суто романтичними сюжетами (у Києво-Печерському патерику, "Повісті про Варлаама та Йоасафа")" [6, 36]. Ігор Лімборський також пише про те, що українська література XVI–XVIII ст. активно утверджувала тип художньої словесності, в якій "проза формувалася як одна з таких складових літературного процесу, де вже у жанрах старої літератури відбувався динамічний симбіоз клерикальної і світської традицій, вироблялася специфічна система образних художньо-стильових засобів, що будувалася на фольклорних джерелах, часто на народній мові, використовувала арсенал метафоричного стилю бароко, засновувалася на драматизованій манері оповіді" [15, 138].

Ще один жанр у творчості Пантелеймона Куліша є успадкованим із барокової епохи, – хроніка, трансформована в жанр історичного роману, – "Чорна рада". Письменник, який у 40-х роках XIX століття починає активно вивчати пам'ятки письменства та історіографії, згодом використає це знання для відображення історичних подій у власних художніх текстах. Як співробітник Археографічної комісії розшукує в Київській губернії історичні рукописи в архівах державних установ, монастирів та приватних осіб, у бібліотеках київських храмів, духовної академії та семінарії. І. Дзира зазначив літописні джерела творчості письменника: "З двох списків XVIII століття він переписав для себе одне із найдостовірніших історичних джерел XVII ст., самобутню й оригінальну пам'ятку української літератури і мови – літопис Самовидця, а потім допоміг професору О. Бодянському видрукувати цю пам'ятку 1846 р. у московських "Чтениях". Куліш використовував літопис як історичне джерело, працюючи над першим історичним романом українською мовою "Чорна рада". "Пока еще моя "Черная рада" лежит у меня в брульоне: иногда понадобится заглянуть в этот источник", пише він у листі до Бодянського. Він збирався ретельно дослідити літопис Самовидця, але за браком необхідних матеріалів і часу йому не вдалося виконати задум. Куліш погодився з думкою колишнього однокласника П. Сердюкова, що автором твору був очевидець описаних подій Роман Ракушка-Романовський (прибл.

1622–1703), який обіймав кілька високих адміністративних посад у козацькому війську, а під кінець життя став священиком у Стародубі. На цій підставі Куліш запропонував назву твору, що закріпилася за пам'яткою в науці" [10, 119]. Сам автор у літературно-критичній статті "Об отношении малороссийской словестности к общерусской" наголошує, що історичний роман створювався українською мовою для "художественного воссоздания летописных наших преданий" [13, 239]. Здійснивши текстуальний аналіз "Чорної ради", І. Дзира переконливо довів, що Пантелеймон Куліш запозичив із козацьких літописів не тільки тему, характеристики героїв, а й вплітав літописний матеріал Самовидця, Граб'янки, Самійла Величка, "Історії Русів", в художню тканину роману: "Впадає в око подібність окремих уривків "Чорної ради" з відповідними рядками літописів Самовидця і Граб'янки. Найбільше таких запозичень там, де йдеться про певні історичні події. Прикладом можуть бути ті сторінки "Чорної ради", де Шрам довідується від божого чоловіка про політичну ситуацію, яка склалася в Гетьманщині на початок 1663 року" [10, 125]. Історичні дослідження Пантелеймона Куліша охоплюють не тільки події Гетьманщини, але й відтворюють міжконфесійний розбрат, що супроводжував польсько-українську руїну. Такою працею є розвідка "Vergewaltigung der Basilianer in Galizien durch Jesuiten" ("Наруга єзуїтів над василіанами в Галичині") [36].

Досліджуючи творчість романтика Пантелеймона Куліша, Ю. Шерех у статті "Кулішеві листи і Куліш у листах" використовує тло епістолярної спадщини письменника задля поглибленого прочитання і переосмислення його художньої спадщини. Пантелеймон Куліш постає як послідовний критик козаччини як історичного та соціального феномену, вже починаючи з ранньої творчості. Ю. Шевельов, спираючись на листування Пантелеймона Куліша, намагається переглянути загальноприйняту у вітчизняному літературознавстві думку про еволюцію поглядів письменника на козаччину від романтичної героїзації до ідеї про її варварський характер [див. про це: 7, 8].

Доречним видається акцентування критиком на тому, що Куліш вірив у чудо. Будучи віруючою людиною, письменник не міг вважати інакше, тому закономірною є наведена Ю. Шерехом у розвідці цитата з листа до Костомарова (11 вересня 1846 року): "Буде, може, час, коли від одного звука труб її [поезії української] впадуть мури й твердині, для руйнування яких Ви вважаєте за потрібну зброю; буде час і царів-поетів, які підпорядкують своїй божественній могутності; буде час і здвиженню храму, в якому вклоняться й чужі народи… Ніби чудес Божих є правила!" [цит. за: 34, 91]. У цих рядках виникає наближення до риторичної традиції барокового письменства, яку, попри своє пізніше відмежування від "апостолів польщизни" Лазаря Барановича та Петра Могили, наслідує автор листа (згадаймо принагідно, хоча б "Труби словес проповідних", "Меч духовний" та інші барокові тексти).

М. Аверінцев вважав, що "центральним "персонажем" літературного процесу став не твір, підпорядкований заданому канону, а його творець, центральною категорією поетики – не *стиль* або *жанр*, а *автор*. Традиційна система жанрів була зруйнована і на перше місце висувається роман, свого роду "антижанр", що скасовує звичні жанрові вимоги. Поняття стилю переосмислюється: воно перестає бути

нормативним і робиться індивідуальним, причому індивідуальний стиль саме і протистоїть нормі. Окремі прийоми і правила поступаються місцем підкресленому устремлінню до само- і світопізнання, синтезованому в широкому художньому образі. Поетику – у вузькому розумінні сенсі цього слова – витісняє естетика: якщо в попередню, риторичну, епоху ми вичленовуємо естетику із "поетичних мистецтв" і установок літературного канону, то тепер повинні здійснити зворотну операцію: щоб вичленувати загальні константи поетики, потрібно звернутися до естетики епохи й обумовленого нею творчого досвіду письменників" [1]. Людмила Софронова слушно пише про те, що барокову риторичну культуру було знижено й засвоєно всією Україною завдяки школярам, які рознесли її повсюди: "Сигнал з високих рівнів культури, що давало дозвіл на усне слово, було почуто завдяки їх специфічній субкультурі. Її відгомін позначився й на українській літературі першої половини XIX ст., коли перевага віддавалася художньо зафіксованому усному слову, коли переповідання чужого слова, розповідь від імені іншої особи, детальна характеристика постаті оповідача, введення її в сюжет ставали провідними художніми прийомами. Так створювався дуже цікавий симбіоз різних форм мистецтва, де завжди було чутно людський голос. В цьому полягає найважливіша специфіка української культури, давно помічена І. Франком" [29, 16].

Імена в романах Василя Наріжного несуть в собі велике смислове навантаження, нагадують сценічних персонажів драматичних творів XVII–XVIII століть. Багато з імен персонажів романів ріжуть слух своєю невідповідністю до мови країни, де відбувається дія твору. Значущим в цьому контексті видається той факт, що багато з імен співзвучні з Біблією, з іменами святих, а інші в перекладі означають основну рису характеру героя, його життєве кредо. Наприклад, Деомид (з давньогрецької "порада Зевса") в романі "Бурсак" виконує саме роль порадника, наставника Неона ("нового"). Еварест (благоугодний), Никодим (той, що перемагає народ) – імена не просто козацьких ватажків-атаманів, але й людей, які мають багато достоїнств, вміють покаятися в своїх гріхах і визнати свої помилки. Сарвіл (шаровари) – в романі "Бурсак" – ім'я розбійника. Не випадково про всі події його життя за межами бурси читач дізнається з вуст самого персонажа, що дало можливість письменнику показати складний шлях людини від падіння до покаяння, розкрити внутрішню боротьбу, що відбувалася в серці грішника: "Мне случилось стать у тарелки, на коей лежали деньги, принесенные правоверными в дар господу. Лукавый как раз предстал ко мне, шепча на ухо: "Глупец! Почему ты не пользуешься? Не упускай случая, какого, вероятно, не скоро найти можешь!" Так шептал мне бес, и я послушался льстивого гласа его. Пользуясь случаем, что пономарь ушел в придел, я опустил обе руки в тарелку, захватил по полной горсти денег и, смиренно вышел из церкви, спрятал в карманы. Сошед с паперти, я бросился бежать со всех ног. Колени подгибались, в ушах мерещилось; мне казалось, что преподобный Вавила гонится за мною. Таково мучит совесть при соделании первого преступления; при втором разе она вопиет менее внятно, при третьем еще менее, а там мало-помалу совсем замолкает" [21, 97].

Можна пов'язати вибір імен автором і з дидактизмом романів Василя Наріжного, що ймовірно бере початок від дидактизму барокового, зв'язаного з вірою. На відміну

від М. Степанова, який визначає творчий метод письменника як "дидактичний реалізм", П. Михед відносить дидактизм творів письменника до барокового мистецтва [17, 12]. Те, що дидактизм Василя Наріжного знаходить адекватну жанрову структуру в формі крутійського роману, свідчить про прив'язаність до барокової літератури, оскільки витоки традицій крутійського роману сягають барокового мистецтва [17, 13]. Стосовно складної композиції оповіді П. Михед також слушно зазначає, що це химерний ансамбль складних і різноманітних барокових комбінацій, мотивів [17, 14], а роль монологу в тексті має й барокову традицію.

У дослідженнях текстів Миколи Гоголя звучить думка, що новаторство письменника в періоді російського романтизму полягає саме в тому, що Гоголь прищепив російській прозі українську мовленнєву чутливість [22, 34]. Традиції української культури в російську словесність привносили і барокові автори, які отримали освіту в Києво-Могилянській академії, і російські письменники початку XIX століття, які перебували під впливом української барокової літератури, зокрема й Василь Наріжний. Очевидним є не тільки зв'язок творів Василя Наріжного та Миколи Гоголя з традиціями барокової культури, але й взаємозв'язок українського елемента в російськомовних текстах письменників.

Література першої половини XIX століття містить велику кількість російськомовних творів авторів-вихідців із України. Хоча історики літератури багатьох із таких письменників вважають російськими літераторами, проте частина їх творів несе в собі яскраві риси української літературної традиції. Спробуймо розглянути, як виявляються традиції барокової літератури в творах Василя Наріжного, котрого багато критиків вважають попередником Миколи Гоголя.

Біографи Василя Наріжного стверджують, що ранні враження хлопця від українського села поблизу Гадяча в подальшому зайняли значне місце в творах письменника. Понад те, наповненість українським матеріалом прози автора літературознавство пов'язує ще і з загальною для того часу тенденцією загострення інтересу до всього малоросійського. Так, Ю. Манн вбачає в цьому явищі додатковий поштовх до розвитку роману і покликається на слова В'яземського, який, говорячи про складність написання російського роману, додавав: "… щоправда, автор наш спостерігач не суто російський, а малоросійський" [16, 32]. Цитують також і М. І. Надєждіна, який зауважував, що для російських письменників "Малоросія природно повинна була стати заповітним ковчегом, в якому зберігаються найживіші риси слов'янської фізіономії і кращі спогади слов'янського життя" [цит. за: 16, 32].

Стосовно приналежності письменника до національної літературної традиції Павло Михед [17, 11] писав, що в творах Василя Наріжного можемо знайти стильові елементи українського й російського билинного епосу, "Слова" й "Оссіана", "східної повісті", крутійського та готичного роману. Та все ж стильовою домінантою, яка найбільш органічно відповідає творчій обдарованості письменника, на думку вченого, є передусім орієнтація на українську літературну традицію пізнього "низового бароко", на народну сміхову культуру, яка багато в чому визначила творчі принципи Василя Наріжного. Риторизм прози автора йде від знання барокових поетик та риторик, які вивчав, навчаючись у Переяславській бурсі. Дослідники творчості Миколи Гоголя

також відзначають прив'язаність стилю письменника до барокової поетики [2; 4; 5; 12; 18; 20; 32; 35; 37 та ін.]. П. Михед, покликаючись на роботи В. Белінського, В. Данилова, Ю. Соколова, А. Кадлубовського та інших вчених, говорить про безпосередній вплив Василя Наріжного на Миколу Гоголя в засвоєнні барокової літературної традиції. Вчений пише, що близькість між творчими манерами авторів була настільки очевидною, що дала критикам підставу говорити про наслідування Гоголем Наріжного, але це було не наслідування, а творче використання досягнень літературної традиції "народного" бароко, першовідкривачем якого був Наріжний [19, 55].

Характерно, що, будучи послідовним романтиком, "керуючись у своїх історико-літературних і критично-естетичних оцінках романтичним принципом народності, а власне, принципом чистоти живої народної мови", – як зазначає О. Свириденко [27, 8], – Амвросій Метлинський не розцінював українське письменство X–XVIII сторіч як цілковито відчужене від народу. Митець, досліджуючи спроби писемного вжитку народної мови в українській літературі, поціновував "Повість минулих літ" Нестора-літописця, давньоруські ізборники, проповіді Кирила Туровського, "Слово про Ігорів похід", твори Йоаникія Галятовського, Лазаря Барановича, Петра Могили, Антонія Радивиловського як найважливіші національні писемні пам'ятки, що засвідчують давність українського народу, неординарність мови та культури. Амвросій Метлинський у листі до Ізмаїла Срезневського від 25 лютого 1853 року згадує про виписку із друкованого сказання про Почаївську лавру: "Соединивши все вместе, любопытно наблюдать, как одно и то же событие отразилось и в устном народном песнопении, и в сказании летописца монастыря, и в стихотворных песнях ученого инока – поэта. Что произошло прежде и что после, что из чего развилось и кто кому подражал, – решить трудно; но во всяком случае замечательно такое соединение различных приемов слова в прославлении одной и той же святыни" [31, 204]. О. Свириденко [27] також пише, що для Амвросія Метлинського, який із позицій романтизму потрактовує мистецтво як один із засобів етнічної ідентифікації, поезія – це "квітучий сад", котрий прийняв на себе відбитки всіх "віків", "кліматів" і "народів". Принагідно можемо згадати інший поетичний сад, – поетику Митрофана Довгалевського "Сад поетичний", побудовану на поширеній метафорі образу саду. В свою чергу сад, вертоград, – характерні для барокової епохи частовживані біблійні символи.

Початок XIX століття позначений впливом новолатинського письменства, яке мало як класицистичні риси, так і барокові. Зокрема, це виявилося у використанні латинської мови Петром Лодієм, Андрієм Гавеличем, Василем Довговичем. І хоча таке явище, як слушно зазначає Ольга Циганок, мало рудиментарний характер, бо латина вже не була інтегральною частиною освіти, проте "спадщина закарпатських авторів є цікавим історико-літературним матеріалом. Василь Довгович розмірковував у латинських віршах над швидкоплинністю часу і короткочасністю людського існування, з легкою іронією відгукувався про вади деяких із своїх наставників – викладачів гімназії, сумував, що сучасники віддають перевагу грошам, а не доброчесності і що філософія протягом століть свого існування так і не навчилася відвертати

кровопролиття. У рукописах збереглися латиномовні нотатки та роздуми Василя Довговича та Олекси Духновича" [33, 21].

У творах письменників "Руської трійці" відчутний вплив риторичного мистецтва попередніх епох. В "Оді по поводу святкування уродин цісаря Франца І в духовній семінарії у Львові" Маркіяна Шашкевича [25, 18] бачимо і доведення від протилежного, і органічне застосування до змалювання романтичних образів традиційних засобів риторики у поєднанні із фольклорною поетикою: "Що то за краса всім сьвітом зацвіла? / Чи сонце ясне з-під небес ступило? / Чи небо зьвізди на землю спустило? / Чи зоря ранком землев ся розплила? / Не сонце, не зьвізди, не ясна зоря то, / Народи велике днесь сьвяткують сьвето" [25, 18–19]. Промовистими є біблійні образи: труби ангелів, страшний суд, які постають поруч із образом Бояна: "Не ангел, не птиця пісь чудную творят, / Народи усердну молитву говорят" [25, 19]. Традиційними для усної народної творчості і для української літератури є образи козака, битви, рути, калини, які ми бачимо і в поезії "Руської трійці", і в творах інших українських романтиків.

І. Даниленко називає твір Маркіяна Шашкевича "Псалми Русланові" першим відомим випадком художнього освоєння сакральних пісень українським митцем, оскільки, як вважає вчена: "Креативна сміливість та розкутість автора псаломних стилізацій проявилась у несподіваному використанні регіонально-просторічного типу мовлення, об'єднанні (поки що стихійному) на змістовому та мовностилістичному рівнях двох начал – біблійного та національно-українського" [9, 24]. О. Петраш також говорить про новий жанр, про новаторські тенденції у сфері художнього вираження, вважає, що ці твори Маркіяна Шашкевича – "найбільш ранній в новій українській літературі зразок поезії в прозі" [23, 44]. Вочевидь таке визначення не є цілком беззаперечним, оскільки поєднання біблійного й національно українського є і в текстах барокових авторів, тож можемо говорити про продовження традиції побутування псалмів, а не про започаткування нового жанру.

Органічне поєднання поетичного й прозового тексту також є в бароковому письменстві, ритмізована проза, що наближається до поезії в прозі (в сучасному розумінні цього літературознавчого поняття), є в багатьох творах давньої літератури. Український патріотизм, який вбачають літературознавці у "Русланових псалмах" також не є суто новаторським явищем, слід згадати хоча б "Тренос" Мелетія Смотрицького або ж тексти Лазаря Барановича чи Антонія Радивиловського, у яких відстоюється і віра, і рідна земля. Численні риторичні звороти й метафоричність стилю "Русланових псалмів" також тяжіють до риторичної барокової традиції [23, 45]: "Гордишся, чоловіче, умом твоїм і розумом твоїм, як день світлом, забувши на сонце, як в подобі ворона павляним пір'єм; гордишся і кажеш: ніт Бога! – то й тебе ніт; сон єсть і мара, а твоє імя – вітер на степах України, а мисль твоя – дим і заворот, а житє твоє – житє каміня у землі глибоко, а надія твоя – як піна на водах, і не лишиться по днях твоїх слід". Низка образів, використаних письменником, притаманні бароковому письменству – павич, сон, мара, камінь, піна морська тощо, вписують тексти в контекст традиційної поетики. Загалом західноукраїнські романтики провадили активну наукову діяльність, наприклад, Іван Вагилевич працював над бібліографією стародруків.

Тарас Шевченко, який був не тільки митцем, а й науковцем, згадує в Археологічних нотатках і Лазаря Барановича, і Феодосія Углицького: "Повідомивши про поховання архієпископа Лазаря Барановича в чернігівському Борисоглібському соборі, він зазначає: "Феодосий Углицкий, почитаемый святым тоже, архие[рей] Черни[говский] погребен 1695, в этой же церкви" [цит. за: 24, 324]. Юрій Барабаш, досліджуючи концепцію України й низку пов'язаних з нею мотивів у творах Тараса Шевченка, пише, що вирішальним чинником досягнення синтетичного образу-концепту України є трансформована містеріальна традиція [3, 21]. Окремої уваги заслуговує питання впливу на романтиків барокової літератури через видавничу, історіографічну та бібліографічну діяльність письменників XIX століття.

Структура романтичного тексту є відображенням романтичного світогляду з його суперечливістю, пошуками гармонії зі світом, двійництвом і трагічністю світосприймання. Продовження барокових традицій у текстах романтиків виявляється і на генологічному рівні, оскільки бачимо низку жанрів, що побутують у XIX столітті: містерія, ідилія, акростих, пісня, байка, проповідь, хроніка тощо. Водночас риторичні традиції барокового письменства також виявляються і в текстах XIX сторіччя, закладають підвалини теорії нової української літератури .

Література

1. Аверинцев С. С., Андреев М. Л. Категории поэтики в смене литературных эпох / М. Л. Андреев, М. Л. Гаспаров, П. А. Гринцер, А. В. Михайлов // Историческая поэтика. Литературные эпохи и типы художественного сознания : [сб. статей]. – М. : Наследие, 1994. – С. 3–38.
2. Барабаш Ю. Причинки до теми "Гоголь і українське літературне барокко (генезис і типологія)" / Ю. Барабаш // Слово і час. – 1992. – № 9. – С. 19–29.
3. Барабаш Ю. Україна / Ю. Барабаш // Теми і мотиви поезії Тараса Шевченка / Ю. Барабаш, О. Боронь, І. Дзюба [та ін.]. – К. : Наук. думка, 2008. – С. 11–50.
4. Барабаш Ю. Г. С. Сковорода и Н. В. Гоголь : к вопросу о путях и судьбах украинского барокко (век XVIII – век XX) / Ю. Барабаш // История национальных литератур. Перечитывая и переосмысливая. – Москва, 1996. – Вып. II. – С. 73–99.
5. Белый А. Мастерство Гоголя : исследование / А. Белый. – Москва ; Ленинград : ОГИЗ, 1934. – 353 с. ; Вайскопф М. Я. Сюжет Гоголя : Морфология. Идеология. Контекст / М. Я. Вайскопф. – 2-е изд., испр. и расшир. – М. : Рос. гос. гуманитарный ун-т, 2002. – 686 с.
6. Бернадська Н. І. Український роман : теоретичні проблеми і жанрова еволюція : [монографія] / Н. І. Бернадська. – К. : Академвидав, 2004. – 368 с.
7. Волосова О. І. Юрій Шерех (Шевельов) як літературний критик : автореф. дис. ... к. філол. н. : 10.01.01. "Українська література" / О. І. Волосова. – Х., 2002. – 18 с.
8. Геник-Березовська З. Грані культур. Бароко. Романтизм. Модернізм / З. Геник-Березовська ; [пер. з чес. Г. Сиваченко ; вступ. ст. М. Коцюбинської]. – К. : Гелікон, 2000. – 368 с.
9. Даниленко І. І. Жанрова модифікація канону молитви в ліриці XVII–XX століть : автореф. дис. ... к. філол. н. : 10.01.06 "Теорія літератури" / І. І. Даниленко. – К., 2009. – 40 с.
10. Дзира І. Пантелеймон Куліш і козацьке літописання / І. Дзира // Неопалима купина. – К. : Генеза, 1995. – С. 117–130.
11. Єременко О. В. Літературний образ у силовому полі синкретизму (на матеріалі української прози другої половини XIX – початку XX ст.) / О. В. Єременко. – К. : Євшан-зілля, 2008. – 320 с.
12. Житецкий П. И. Гоголь – проповедник и писатель : главы IV–VII / П. И. Житецкий // Журнал Министерства народного просвещения. – 1909. – Ч. XXIII. – Сентябрь. – С. 24–78.

13. Куліш П. Об отношении малорусссийской словесности к общерусской / П. Куліш // Історія української літературної критики та літературознавства : [хрестоматія] : [у трьох книгах] / [упоряд. П. М. Федченко, М. М. Павлюк, Т. В. Бовсунівська ; за ред. П. М. Федченка]. – К. : Либідь, 1996. – Кн. 1 : [навч. посібник]. – С. 238–255.
14. Куліш П. О. Чорна рада : Хроніка 1663 року : [оповідання] / П. О. Куліш ; [післямова Л. Г. Бикової ; худож. В. О. Ріяка]. – Х. : Вид-во "Основа" при Харк. ун-ті, 1990. – 272 с.
15. Лімборський І. В. Світова література і глобалізація : [монографія] / І. В. Лімборський. – Черкаси : Брама-Україна, 2011. – 192 с.
16. Манн Ю. У истоков русского романа / Ю. Манн // Нарежный В. Т. Собрание сочинений : [в 2-х т.]. – М. : Художественная литература, 1983. – Т. 1. – С. 5–44.
17. Михед П. В. В. Т. Наріжний і барокко (до питання про стиль письменника) / П. В. Михед // Крізь призму бароко. – К. : Ніка-Центр, 2002. – С. 9–24.
18. Михед П. В. Крізь призму бароко / П. В. Михед . – К. : Ніка-Центр, 2002. – 328 с.
19. Михед П. В. Об истоках художественного мира Н. В. Гоголя (Н. В. Гоголь и В.Т. Нарежный) / П. В. Михед // Крізь призму бароко. – К. : Ніка-Центр, 2002. – С. 51–59.
20. Михед П. В. Изображение личности Г. С. Сковороды в романе В. Т. Нарежного "Российский Жилблаз" / П. В. Михед // Вопросы русской литературы. – Львов, 1979. – Вып. I. – С. 124–130.
21. Нарежный В. Т. Бурсак / В. Т. Нарежный // Собрание сочинений : [в 2-х т.]. – М. : Художественная литература, 1983. – Т. 2. – С. 7–283.
22. Пересунько С. В. Традиції українського бароко у творчості М. Гоголя / С. В. Пересунько // Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика. Вісник КНУ ім. Тараса Шевченка. – К. : ВПЦ "Київський університет", 2000. – Вип. 9. – С. 34–36.
23. Петраш О. Подвижники української ідеї. Маркіян Шашкевич та його побратими. Літературознавче дослідження : [посібник для вищ. і середн. навч. закл.] / О. Петраш. – Тернопіль : Книжково-журнальне видавництво "Тернопіль", 1996. – 158 с.
24. Росовецький С. Агіографія християнська в літературній творчості Шевченка / С. Росовецький // Теми і мотиви поезії Тараса Шевченка / Ю. Барабаш, О. Боронь, І. Дзюба та ін. – К. : Наукова думка, 2008. – С. 321–343.
25. Русалка Дністрова (Фотокопія з видання 1837 р.) / [вступ. ст. О. І. Білецького]. – К. : Держ. вид-во худ. літ., 1950. – 133, [2] с.
26. Руська письменність. III. Твори Маркіяна Шашкевича, Якова Головацького, Николи Устияновича, Антона Могильницького. – Львів : НТШ, Тов "Просвіта", 1906. – 623 с.
27. Свириденко О. М. Романтична парадигма творчої діяльності Амвросія Метлинського : автореф. дис. … к. філол. н. : 10.01.01 "Українська література" / О. М. Свириденко. – Київ, 2002. – 18 с.
28. Слово многоцінне : [в 4-х кн.] / [упоряд. В. Шевчук, В. Яременко] : хрестоматія української літератури, створеної різними мовами в епоху Ренесансу (друга половина XV–XVI століття) та в епоху Бароко (кінець XV–XVIII століття). – К. : Аконіт, 2006. – Кн. 4 : література пізнього Бароко (1709–1798 рік). – 798 с.
29. Софронова Л. Взаємодія "вченої" і "народної" культур / Л. Софронова // Людина і світ. – 1999. – № 7. – С. 14–20.
30. Ткачук М. П. Маркіян Шашкевич : [дослідження] / М. П. Ткачук, О. М. Ткачук. – Тернопіль : Медобори, 2009. – 248 с.
31. Українські поети-романтики 20–40-х років XIX ст. / [упоряд., підгот. текстів, біограф. довідки і прим. Б. Деркача та С. Крижанівського ; худ. М. Усов]. – К. : Вид. худ. літ. "Дніпро", 1968. – 635 с.
32. Ушкалов Л. Сковорода та інші : причинки до історії української літератури / Л. Ушкалов. – К. : Факт, 2007. – 552 с.
33. Циганок О. М. З історії латинських літературних впливів в українському письменстві XVI–XVIII ст. / О. М. Циганок. – К. : Пед. преса, 1999. – 104 с.

34. Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів : [у 12-ти т.] / Т. Г. Шевченко ; [редкол. : Є. П. Кирилюк (голова) та ін.]. – К. : Наукова думка, 1989. – Т. 3 : драматичні твори ; повісті / [упоряд. та комент. В. П. Мовчанюка та ін. ; ред. В. Є. Шубравський]. – 1991. – 400 с.
35. Čyževśkyj D. Literarische Lesefrüchte. Skovoroda bei Narižnyj / D. Čyževśkyj // Zeitschrift für slavische Philologie. – 1941. – Bd. XVII. – S. 110–112.
36. Kulisch P. A. Vergewaltigung der Basilianer in Galizien durch Jesuiten / P. A. Kulisch // Пантелеймон Куліш : [матеріали і дослідження] / [редкол. : М. Г. Жулинський (відп. ред.) та ін.]. – Львів ; Нью-Йорк : Вид-во М. П. Коць, 2000. – С. 157–170.
37. Tschyževskyj D. Skovoroda – Gogol' (Y. G. Shevelov zum Geburtstag) / D. Tschyževskyj // Die Welt der Slaven. Vierteljahrsschrift für Slavistik. – Wiesbaden, 1968. – Jg. XIII. – Hft. 1. – S. 318–325.

Анотація

У статті розглядається, як відбилися традиційні для барокової літератури риторичні елементи в текстах українських романтиків, зокрема, в прозових та драматичних. Риторичні традиції простежуються на генологічному рівні вітчизняної літератури XIX ст., на рівні мотивів, образів, сюжетів, почасти в номеносфері художніх текстів.

Ключові слова: бароко, романтизм, проза, риторика.

Аннотация

В статье рассматривается отображение традиционных для барочной литературы риторических элементов в текстах украинских романтиков, в частности, в прозе и драматургии. Риторические традиции прослеживаются на генеалогическом уровне отечественной литературы XIX века, на уровне мотивов, образов, сюжетов, отчасти в номеносфере художественных текстов.

Ключевые слова: барокко, романтизм, проза, риторика.

Summary

The article discusses the mapping of traditional baroque literature rhetorical elements in texts of Ukrainian romantics, in particular, in prose and drama. Rhetorical tradition can be traced to the genealogical level of national literature of nineteenth century, at the level of motives, images, plots, partly in nomenosfere of texts.

Keywords: Baroque, Romanticism, prose, rhetoric.

УДК 821.161.2'01

Трюхан О. І.,
магістр,
Бердянський державний
педагогічний університет

МОТИВ ГРІХА І ПОКАРИ ЯК ПРОВІДНИЙ У ТВОРЧОСТІ ДАНИЛА БРАТКОВСЬКОГО

Барокове письменство характеризується інтерпретацією біблійних образів і мотивів, створенням образу праведника й грішника. Поезії виступають порадами читачам, що зумовлені прагненням допомогти християнам обрати правильний життєвий шлях. Мотив швидкоплинності людського життя й "марноти марнот" знаходить своє відображення у творах барокових письменників через низку менших за семантичним навантаженням мотивів: приреченість людини на муки і страждання, зумовлена первородним гріхом, страх перед завтрашнім днем і заклик миритися із недосконалістю